

TIJORAT BANKLARIDA AKTIVLAR ICHKI AUDITINI TAKOMILLASHTIRISH

Ubaydulloyev Husan To‘Lqin o‘g‘li

O‘zbekiston Respublikasi bank-moliya akademiyasi magistri

Annotatsiya:

Maqolada O‘zbekiston Respublikasi tijorat banklarida ichki audit tizimini takomillashtirish masalasi o‘rgalinib va tahlil qilinib, ular bo‘yicha kerak fikr mulohazalar va takliflar beriladi. Jumladan, Tijorat banklarida aktivlar sifatini tasniflash va ular bo‘yicha ehtimoliy yo‘qotishlarni qoplash zaxiralari ichki auditini takomillashtirish borasida takliflar beriladi.

Kalit so‘zlar: tijorat banklari, ichki audit, aktivlar sifati, zaxira, taklif, fan, texnologiya.

O‘zbekistondagi tijorat banklari faoliyatini tashkil etish va yuritishda bank barqaror faoliyati ko‘rsatishi, operatsiyalarning qonuniyligi, ma‘lumotlarning ishonchligi hamda boshqa bir qator sabablar tufayli ichki auditni samarali tashkil etish va samaradorligini aniqlash muhim hisoblanadi. Tijorat banklari aktivlar sifatini tasniflash va ular bo‘yicha ehtimoliy yo‘qotishlarni qoplash zaxiralari ichki auditini takomillashtirish masalasi dolzarb masalalardan biridir.

Ichki audit tizimi takomillashtirish banklarga bo‘lgan mijozlarning va investorlarning ishonchi oshishiga xizmat qiladi. Hamda bankning barqaror bo‘lishiga ta’sir ham qiladi. 1980-yillarning oxiridan boshlab tadqiqotchilar ichki rolni o‘rganishni boshladilar.

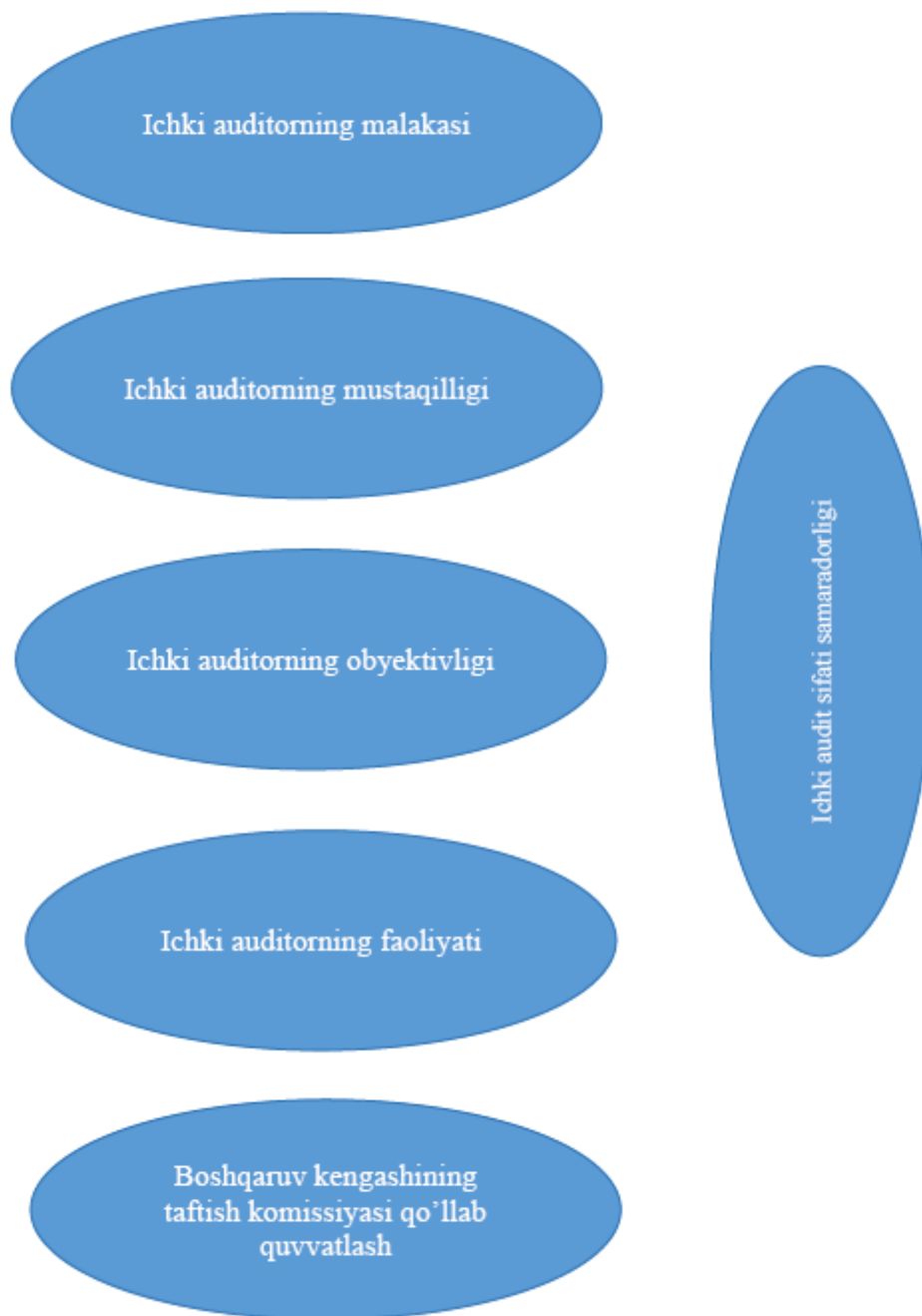
Mamlakatimiz olimlaridan Sh.Abdullaeva, N.Karimov, T.Qoraliev, I.Murugova, K.Navro‘zova, S.Norqobilov, Abdusalomova O., X.Rahimova va ilmiy ishlarida o‘z ifodasini topgan. Xususan, mahalliy olimlarimiz M.L.Yadgarova, R.B.Qurbonovlarning fikricha, bank auditni auditning muhim bo‘limi bo‘lib, mustaqil nazorat qiluvchi subyekt sifatida bank tomonidan berilayotgan moliyaviy axborotlarning haqiqiylikini tasdiqlaydi. Auditing instituti homiylik qilgan tadqiqotda, Albrecht et. tomonidan ichki audit bo‘limlari samaradorligini baholashga qaratilgan, ular baholash uchun foydalanilgan o‘n besh (15) mezonni aniqladilar. Ular xulosa qilishdi: boshqa narsalar qatorida, ichki audit guruhi uchun boshqaruvni qo‘llab-quvvatlash, moslik audit ishi va menejerlar tomonidan qo‘yilgan maqsadlar

va ularning malakasi o'rtasida ichki auditor ichki auditni belgilovchi asosiy omillar bo'lgan.

Boshqa bir dastlabki tadqiqotida, Celal (1989) ichki audit funksiyasini ko'rib chiqdi. Turkiya banklari va bank sohasida ichki auditning ahamiyati haqida xulosaga keldi. Sektor kompyuterdan foydalanish va xalqaro kengayish hisobiga ko'paydi. Ular ichki audit guruhining hajmini ta'kidlash uchun oldinga borishdi. Bank hajmiga to'g'ridan-to'g'ri mutanosib edi va o'sib borayotganini ta'kidlaydi. Bundan tashqari, Bou-Raad (2000) IA bo'limining kuchiga nisbatan qadrlanishi kerakligini ta'kidladi. Tashkiliy mustaqillik ichki ishlar samaradorligi uchun juda muhimdir. Auditorlar, chunki u ichki auditorni bosim yoki qo'rqitishdan himoya qiladi va auditorlik ishining xolisligini oshiradi. Tashkiliy va individual omillarni ko'rib chiqadigan tadqiqotda Nassir va boshqalar. (2001) shaxslararo ko'nikmalar, ichki auditorning majburiyatlari, audit samaradorligini aniqladi va halollik, ichki vakolatlar, kompaniya bo'yicha ichki auditor bilimi biznes faoliyati va sanoat, ichki auditorning mustaqilligi, qo'llab-quvvatlash taftish komissiyasi va direktorlar kengashi, va audit bo'limi samaradorligi edi. Yaqinda o'tkazilgan tadqiqotda Ussahawanitchakit va Intakhan (2011) bu auditni ta'kidladilar. Samaradorlik - bu ichki auditorlar faoliyatining natijasi, vazifalari, professionalligi audit standartlariga yuqori sadoqat tufayli amaliyot va mas'uliyat, maqsadlar, vazifalar, siyosat va protseduralar. Ichki audit asosiy rol o'ynaydi. Ko'plab tadqiqotlar o'tkazilayotganiga qaramay ichki audit samaradorligi bo'yicha bu borada qo'shimcha tadqiqotlar o'tkazish talab etiladi. Badara va Saidin (2013), ko'proq tadqiqotlar o'tkazish kerakligini taklif qiladi. Ham davlat, ham xususiy sektorda ichki audit samaradorligi bo'yicha. Ichki audit samaradorligi bo'yicha shunga o'xshash tadqiqotlar o'tkazildi.

1-rasm. Ichki audit samaradorligiga ta'sir qiluvchi omillar.

Ba'zi chet olimlarning fikriga ko'ra, bank aktivlari auditini takomillashtirish uchun xalqaro auditorlik standartlariga qat'iy rioya qilish zarur. Bu auditning aniq va shaffof bo'lishini ta'minlaydi.

Yana bir yevropalik professor o‘zining tadqiqotlarida bank aktivlarini audit qilishda zamonaviy texnologiyalarni qo‘llashni tavsiya qiladi. Avtomatlashtirilgan tizimlar va data-analitika, audit jarayonlarini tezlashtirish va sifatini oshirishga yordam beradi.

Xulosa qilib, tahlillardan taklif qilib aytishimiz mumkinki, tijorat banklari aktivlari tasniflashda ularning risk darajasi, iqtisodiy sharoitlar va sektor xususiyatlari, aktivning qaysi yo‘nalishga joylashtirilganligi, likvidligi va boshqa jihatlarni hisobga olishni taklif qilaman. Aktivlar bo‘yicha ehtimoli zaxiralar yaratishda ularning likvidligi, taminlaganligi, risk darajasi, aktivning bozor qiymatlari inobatga olish kerak. Hisob siyosati va ichki audit siyosati xalqaro audit standartlariga muvofiq ravishda va inson omilining kamaytirish orqali ichki audit tizimini takomillashtirish mumkin.

Adabiyotlar ro‘yxati:

1. Z. Umarova “BANKLAR MOLIYAVIY BARQARORLIGINI BOSHQARISH USULLARI” “Экономика и социум” No3 (118)-2 2024 www.iupr.ru.
2. Tuovila, A. (2021, October 12). Internal audit. Retrieved from <https://www.investopedia.com/terms/i/internalaudit.asp>
3. The Institute of Internal Auditors (2021). What is Internal Audit? Retrieved March 19, 2022, from The Institute of Internal Auditors website: <https://www.theiia.org/en/about-us/about-internal-audit/>
4. Sobirovich T.S. (2022) Reduction in the volume of transactional deposits as a factor of ensuring the financial stability of banks //The Journal of Economics, Finance and Innovation. –T. 1. –No. 2. –C. 8-15.
5. Ahmet, O. N. A. Y. (2021). Factors affecting the internal audit effectiveness: Research of the Turkish private sector organizations. *Ege Academic Review*, 21 (1), 1-15.
6. Hazaea, S. A., Tabash, M. I., Khatib, S. F. A., Zhu, J., & Al-Kuhali, A. A. (2020). The Impact of Internal Audit Quality on Financial Performance of Yemeni Commercial Banks: An Empirical Investigation. *The Journal of Asian Finance, Economics and Business*, 7(11), 867–875.
7. Alsabti, Haider Alaaldin, and Azam Abdelhakeem Khalid. 2022. Factors Influencing Internal Accounting And Financial Audit Effectiveness: Evidence From Oman. *Academy of Accounting and Financial Studies Journal* 26: 1–11.